

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2-son (5-jild)
2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 2 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Matkarimova Sadoqat Maqsudovna</i> SHARQSHUNOS A.L.KUNNING XIVA XONLIGI ARXIV Hujjatlari saqlash va tadqiq qilishdagi xizmatlari	13-19
<i>Matyakubov Xamdam Xamidjanovich</i> MARKAZIY OSIYO SIVILIZATSIYALARI VA OROLBO'YI HUDUDIDAGI MADANIYATLAR O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIR VA HAMKORLIK	20-24
<i>Raximov Bektosh, Pirmamatov Ramziddin</i> TURKISTONDA JADIDLARNING TA'LIM-TARBIYA TIZIMINI ISLOH QILISH BORASIDAGI HARAKATLARI TARIXIDAN	25-29
<i>Хуррамова Саодат Хабибовна</i> ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ РУССКИМИ УЧЕНЫМИ В СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА	30-37
<i>To'uchiyeva Dilnoza Ikrom qizi</i> ZOMIN TUMANINING XX ASRNING 80-YILLARIDAGI IJTIMOYIY, IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI	38-44
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> AYOLLARNING SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA- TADBIRLAR VA BU BORADA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	45-50
<i>Kanimkulov Olimjon, Xikmatova O'g'iloy</i> TUZNING QADIMDAN HOZIRGI KUNGACHA BO'LGAN TARIXI HAQIDA	51-54
<i>Tojiev Alisher Sultannazirovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA XORAZM VILOYATIDA TURIZM SOHASI UCHUN KADRLAR TAYYORLASH MASALASI	55-60
<i>Bekbayev Bekjon</i> XX ASRNING BIRINCHI YARMIDA TOSHKENTDAGI QOZOQLAR TARIXIDAN	61-67
<i>Salayev Umrbek Kadambayevich</i> JANUBIY OQCHADARYO HUDUDIDA KECHGAN ETNIK JARAYONLAR TARIXI SAHIFASIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	68-71
<i>Ro'ziyeva Mashxura Abdimuminovna</i> LO'LILAR IJTIMOYIY HAYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	72-78
<i>Turdiyeva Mohinur Ilhomjon qizi</i> ICHKI SAVDO QO'QON XONLIGI IQTISODIY TARAQQIYOTINING MUHIM OMILLARIDAN BIRI (1701-1876)	79-84

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Kazakov Olim Sabirovich</i> XIZMATLAR SOHASIDA BOSHQARUVNING YETAKCHILIK KONSEPSIYALARIDAN FOYDALANISH	85-89
---	-------

<i>Исламтудинова Дина Файзрахмановна</i> РАЗВИТИЕ ЭКСПОРТА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	90-98
<i>Alikulov Mehmonali Salahiddin o'g'li</i> QISHLOQ XO'JALIGIGA INVESTITSİYALARNI KENG JALB QILISHDA QISHLOQ XO'JALIGIGA YO'NALTIRILGANLIK INDEKSINING AHAMIYATI	99-106
<i>Omonov Akrom, Ruziyev Baxtiyor</i> O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI AKTIVLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI	107-113
<i>Tangirov Abduxolik, Nurmanov Sherzod</i> CHO'L-YAYLOVLARI EKOLOGIK HOLATI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LARI	114-121
<i>Aliyarov Olim Abdug'aparovich</i> MULKIY SOLIQQA TORTISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI	122-132
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> UNLOCKING THE POTENTIAL OF E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	133-144
<i>Djumanov Saitmurod Alibekovich</i> MAHSULOT TANNARXIGA KIRITILADIGAN XARAJATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	145-150
<i>Yariyev Sherzod Shukurjanovich</i> DAVLAT SEKTORIDA AUDITNI RAQAMLASHTIRISH MASALALARI	151-155
<i>Matkarimov Feruz Bekturdiyevich</i> MINTAQADA TO'QIMACHILIK SANOATINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH	156-160
<i>Xaydarova Durdona, To'xtayeva Moxinur</i> DAVLAT BUDJET DAROMADLARI TUSHUMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	161-166
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Yusubov Jaloliddin Kadamovich</i> ABU NASR FOROBIYNING MA'NAVİY-AXLOQIY IDEALLARI VA ULARNING ZAMONAVIY IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLAR RIVOJIDAGI AHAMIYATI	167-175
<i>Nosirxo'jayeva Gulnora Abduqahhorovna</i> FOROBIY ASARLARIDA ADOLAT VA MA'NAVİY YUKSALISH MUAMMOLARI	176-179
<i>Xoliqov Yunus Ortiqovich</i> BAG'RIKENGLIK VA MILLATLARARO MADANIYAT — JAMIYAT TARAQQIYOTINING ASOSI	180-184
<i>Berdaliyeva Sevara</i> ANALYSIS OF VIEWS ON THE ORDERING OF SOCIAL LIFE IN THE WORK OF YUSUF KHOS KHAJIB "KUTADGU BILIG"	185-191
<i>Parpiyev Muhammadjon Tolibovich</i> SHARQ RENNESANSI KELIB CHIQISHINING IJTIMOYIY-FALSAFIY OMILLARI	192-197
<i>Yarashova Mohlaroyim Shuxrat qizi</i> IBN ARABIY "VAHDATUL VUJUD" TA'LIMOTINING FALSAFIY ASOSLARI VA AHAMIYATI	198-202

<i>Ulug'murodov Elyor Saydulloevich</i> ISLOM GNOSEOLOGIYASIDA RATSIONALIZM MUAMMOSI	203-206
<i>Rasulov Azizxon Mukhamadqodirovich</i> AXBOROT MAKONIDAGI TRANSFORMATSIYALASHUVNING DIALEKTIK MAZMUNI	207-213
<i>Xasanov Boburjon Hakimovich</i> EKSTREMISTIK FAOLIYATNING KELIB CHIQISH TARIXI VA TUSHUNCHALARI	214-219
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKKA SADOQAT – UMRBOQIY QADRIYAT	220-225
<i>Ismoilov Maxammadixon</i> HOZIRGI ZAMON EKOLOGIK MANZARASIDA DESTRUKTIV VA KONSTRUKTIV MUNOSABATLAR DIALEKTIKASI	226-230
<i>Shokirov Murod Rustamovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA QADRIYATLARNING QAYTA TIKLANISHI	231-234
<i>Hamroyev Saidjon Sanoyevich</i> YANGI O'ZBEKISTON STRATEGIYASIDA IJTIMOY ADOLATNING BARQAROR TARAQQIYOTNI TA'MINLASH ASOSI SIFATIDAGI O'RNI	235-239
<i>Sharopov O'lmasbek Shuhrat o'g'li</i> ZAMONAVIY OILADA BOLA TARBIYASINING ASOSIY OMILLARI (TARBIYA JARAYONIDA OTA-ONANING ROLI)	240-243
<i>Ulug'ov Jasur Nasirdinovich</i> INSON KAMOLATI: ISLOMIY QADRIYATLAR VA ULARNING IJTIMOIY HAYOTGA TA'SIRI	244-249
<i>Qodiraliyev Abror Tojimurot o'g'li</i> BOSHQARUVCHILIK FAOLIYATI SHARQ MUTAFAKKIRLARI QARASHLARI MISOLIDA	250-253
<i>Ibragimov Kudrat</i> XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA MARKAZIY OSIYONING YANGI MUSTAQIL DAVLATLARI	254-260
<i>Oripov Axmadjon Muxammadjonovich</i> VATANPARVARLIK TUSHUNCHASI SHAKLLARINING IJTIMOY-FALSAFIY TALQINI	261-267
<i>Ibragimova Zulayxo Karimbayevna</i> RAHBAR AXLOQIY-ESTETIK KAMOLOTINING SHAKLLANISH JARAYONLARI VA ASOSIY KOMPONENTLARI	268-274
<i>Abdullayev A'zam Abdiyevich</i> YOSHLARDA IJTIMOY-IQTISODIY FAOLLIGI DIALEKTIKASI VA UNING AYRIM XUSUSIYATLARI	275-281
<i>Ochilov Azimjon Tuxtamishovich</i> IJTIMOIY QADRIYATLARNING DEFORMATSIYASI VA KORRUPSIYANING TARQALISHI	282-285

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Raxmanova Sarvinoz Alisherovna</i> SABR VA CHIDAMGA OID FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK TAHLILI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	286-289
<i>Kaxarova Iroda Sidikovna</i> MODAL SO'ZLARDA SHARTLILIK VA TIPOLOGIK OMIL: SEMANTIK TURLANISH	290-296
<i>Babadjanova Nazokat Davronbekovna</i> "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONINING XALQ VARIANTLARI TAHLILI	297-302
<i>Sayidova Shakhriyozda Nasrulloevna</i> RELIGIOUS VIEWS OF THE CHARACTER OF AMIR TEMUR IN MUHAMMAD ALI'S WORK "ULUG' SALTANAT"	303-308
<i>Hatamova Kamola Toshmurod qizi</i> TIJORAT HUIJATLARI TILIDA TERMINOLOGIK LEKSIKA	309-316
<i>Ibodullayeva Dinora Bahramjanovna</i> TERMINOLOGIYANING O'ZBEK VA XORIJIY TILSHUNOSLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI	317-321
<i>Otajonova Dildor Baxtiyarovna</i> SUD JARAYONIDA OLIB BORILADIGAN NUTQ FAOLIYATI MAHSULOTLARINING SUD-TIBBIY VA LINGVISTIK EKSPERTIZA TEKSHIRUVI	322-326
<i>Khasanov Mahmud Abdurakhmanovich</i> PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL INTERACTIONS AMONG THE LANGUAGES	327-331
<i>Xoshimova Oydina Shuxrat qizi</i> OLAMNING LISONIY MANZARASIDA NOMINATSIYANING O'RNI VA RANGLAR IFODASI	332-338
<i>Babayeva Iroda</i> THE CHARACTERISTICS OF NEWSPAPER HEADLINES IN TERMS OF THEIR STRUCTURE AND MEANING	339-342
<i>Fozilov Odil Yuldashevich</i> USE OF LOGICAL AND FIGURATIVE PERIPHRASES IN MODERN UZBEK LANGUAGE.....	343-346
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> JADID DRAMALARIDA ISLOM MADANIYATI VA MILLAT TANAZZULI MASALALARI TALQINI (ABDULLA QODIRIYNING "BAXTSIZ KUYOV" DRAMASI MISOLIDA)	347-351
<i>Mamataliyeva Navbahor Xujamberdiyevna</i> TEZ AYTISHLARNING SINTAKTIK TUZILISH JIHATDAN TAHLILI	352-357
<i>Xamidova Sayyora Nurmatovna</i> KATEGORIYA SIFATIDA SHAKLLANGAN MODALLIK TURLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	358-363
<i>Mengboyev Azizbek Alijon o'g'li</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MILLIY BAYRAM NOMLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI	364-368
<i>Hayitova Shohida Erkin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI OTA KONSEPTINING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	369-373

<i>Xolboyeva Iroda Shuxrat qizi</i> SOMATIK KOMPONENTLI PROVERBIAL FRAZELOGIZMLARDA EKVIVALENTLIK MASALASI	374-378
<i>Saparniyazov Omirbek Nukusbayevich</i> MARK TVEN VA MUQIMIY ASARLARINI QIYOSIY O'RGANISH: ADABIY UMUMIYLIK VA USLUBIY O'ZIGA XOSLIGI	379-385
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Muxitdinova Firюза</i> КЛЮЧЕВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	386-393
<i>Uzakova Go'zal Sharipovna</i> HUDUDLARNI ZONALASHTIRISHNING HUQUQIY MASALALARI	394-403
<i>Tulaganova Gulchexra, Nurilloev Shavkat</i> INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH	404-414
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MUALLIFLIK SHARTNOMASINING MAZMUNI, TUZILISHI VA UNING ASOSIY SHARTLARI	415-419
<i>Obidov Tolibjon Avezxanovich</i> JINOIY SUD ISHLARINI YURITISH SOHASIDAGI O'ZARO HAMKORLIK MASALALARI	420-425
<i>Tuxtashev Sherzod Azimovich</i> JINOYAT ISHINI TO'XTATIB TURISHNING JABRLANUVCHI VA AYBLANUVCHI UCHUN HUQUQIY OQIBATLARI	426-430
<i>Maxamatov Maxmud Maxamataminovich</i> INSON HUQUQLARINI XALQARO ORGANLARDA HIMOYA QILISH MASALALARI	431-436
<i>Rahmatov Elyor Jumaboyevich</i> BOJXONA MA'MURIYATCHILIGINI ISLOH QILISHDA BOJXONA ORGANLARINING DAVLAT IQTISODIY VA HUQUQIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA ISHTIROKI	437-441
<i>Jumaniyozova Dilfuza Kamolovna</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARI YECHIMI: XORIY TAJRIBASI	442-447
<i>Shermatov Nuriddin</i> RAQAMLI ERADA SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ADDITIV (3D PRINTING) TEKNOLOGIYALARI INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING OBYEKTI SIFATIDA	448-455
<i>Juraeva Asal</i> EXECUTION OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRAL AWARDS	456-461
<i>Собиров Саидбек Махмудович</i> ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОГО ПРИМЕНЕНИЯ И ТОЛКОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ НОРМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ	462-467
<i>Nurbayev Muzaffar Erkinovich</i> DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY DOKTRINASINI TAKOMILLASHTIRISH	468-478

<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQIY ASOSLARI: INTERNET TUSHUNCHASI	479-485
<i>Xabibullayev Azizillo Lutfullo o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INTELLEKTUAL MULK HUQUQI O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR VA HUQUQIY MUAMMOLAR	486-491
<i>To'xtayev O'ktamjon Zarifjon o'g'li</i> MURAKKAB ASHYOLARNING O'ZIGA XOS BELGILARI, ULARNING HUQUQIY VA FALSAFIY MOHIYATI	492-500
<i>Yusupov O'ktambov</i> KORRUPSIYAVIY BITIM HAQIQIY EMASLIGINING FUQAROLIK-HUQUQIY OQIBATLARI	501-509
<i>Murodxonov Muhammadnur</i> XALQARO HUQUQNING TADRIJIY RIVOJLANISHIDA FUNDAMENTAL ASARLARNING O'RNINI	510-518
<i>Ёкубов Шухратжон, Эргашева Муниса</i> МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА В УЗБЕКИСТАНЕ: БАЛАНС МЕЖДУ МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ И НАЦИОНАЛЬНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	519-523
<i>Qudratillayev Xazratoli Zokirjon o'g'li</i> JINOIY FAOLIYATDAN OLINGAN DAROMADLARNI LEGALLASHTIRISHNI TERGOV QILISH SOHASIDA XORIJIY DAVLATLAR VAKOLATLI ORGANLARI BILAN HAMKORLIK MASALALARI	524-530
<i>Umarov Abbosjon Asliddin o'g'li</i> SUG'URTA INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY TAVSIFI	531-536
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> ПРАВО НА ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СУБЪЕКТИВНОЕ ПРАВО ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ	537-542
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA SPORTCHILARNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI BILAN ZIDDIYATLI VAZIYATLARDAGI XULQ-ATVOR STRATEGIYALARI O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIGI	543-547
<i>Karimov Akramjon Zaynobidinovich</i> RAQAMLI TRANSFORMATSIYALAR SHAROITIDA YOSHLARNING AXBOROT XAVFSIZLIGI MADANIYATI VA MEDIAIMMUNITETINI TA'LIM JARAYONLARI ORQALI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	548-554
<i>Abdullayev Yashnarjon Mahkamovich</i> 7-9 YOSHLI O'QUVCHILARNING HARAKAT SIFATLARINI HARAKATLI O'YINLAR VOSITALARI ORQALI RIVOJLANTIRISH	555-561
<i>Karimov Qayum Mamashayevich</i> KOMPYUTERLI MATEMATIKA TIZIMLARINI O'QITISHDA TARMOQ TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	562-569

<i>Xojimirzayeva Shaxnoza Shokir qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI	570-576
<i>Qodirov Azamat Muxriddinovich</i> IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLAR YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING INGLIZ TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MATN O'QISH MALAKASI VA KOMMUNIKATIV YO'NALGAN O'QISH MASHQLARINING AHAMIYATI XUSUSIDA	577-582
<i>Тлеумуратова Абадан Бекбановна</i> ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ	583-585
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> TALABALAR TA'LIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-592
<i>Mamaziyyayev Oblaberdi</i> OLIY TA'LIMNING NEMIS TILI DARSLARIDA GRAMMATIK TARJIMA METODIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI	593-598
<i>Isoqov Murod Madaminjonovich</i> YOSHLAR JAMOAT TASHKILOTLARIDA IJTIMOYIY KAPITALNI SHAKLLANTIRISHNING ILG'OR XORIJIY MODELLARI	599-605
<i>Nasriddinova Hulkar Komiljonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKANI O'QITISHNING HOZIRGI HOLATI	606-610
<i>Allayeva Hafiza Rustam qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI	611-614
<i>Raxmonberdiyeva Oygul Rayimjonovna</i> AKADEMIK QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARIDA TALABALARGA INSON PORTRETINI ISHLASH METODIKASI	615-621
<i>Xo'jaqulov Ro'zibek Ilhomjon o'g'li</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIDA KASBIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA RANGTASVIR FANINING AHAMIYATI	622-625
<i>Elova Sitara Axmatkulovna</i> QISQA MASOFALARGA YUGURUVCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANISH DARAJASI	626-629

Received: 25 January 2025
Accepted: 1 February 2025
Published: 10 February 2025

Article / Original Paper

CIVIL-LEGAL CONSEQUENCES OF INVALIDITY OF A CORRUPT TRANSACTION

Yusupov Oktamboy

Researcher of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article analyzes the legal nature of corrupt transactions and the civil-law consequences of their invalidity. The author emphasizes that criminal-law measures alone are insufficient in combating corruption and highlights the importance of civil-law mechanisms. The study examines the concept of invalidity of corrupt transactions, their legal consequences, and the civil-law norms applicable to such cases.

Additionally, the article explores civil legislation related to the invalidity of transactions, their classification, and the annulment of corrupt transactions along with their consequences. The study also addresses the financial and legal issues arising from the invalidity of transactions, including two-sided and one-sided restitution. By comparing international practices, the article evaluates the effectiveness of civil-law measures in combating corruption.

Keywords: vecorrupt transaction, invalidity of transactions, Civil Code, restitution, legal consequences, anti-corruption measures, legal succession, civil-law mechanisms, international practice, illegal transactions.

KORRUPSIYAVIY BITIM HAQIQIY EMASLIGINING FUQAROLIK-HUQUQIY OQIBATLARI

Yusupov O'ktamboy,

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada korrupsiyaviy bitimlarning huquqiy mohiyati va ularning haqiqiy emasligi bilan bog'liq fuqarolik-huquqiy oqibatlari tahlil qilinadi. Muallif korrupsiyaga qarshi kurashishda faqat jinoyat-huquqiy choralarining yetarli emasligini ta'kidlab, fuqarolik-huquqiy mexanizmlarning ahamiyatini ochib beradi. Maqolada korrupsiyaviy bitimlarning haqiqiy emasligi masalasi, huquqiy oqibatlari va ular bo'yicha qo'llaniladigan fuqarolik-huquqiy normalar o'rganiladi.

Shuningdek, maqolada fuqarolik qonunchiligida bitimlarning haqiqiy emasligi to'g'risidagi normalar, ularning tasnifi, ayniqsa, korrupsiyaviy bitimlarni bekor qilish va ularning oqibatlari yoritiladi. Bitimning haqiqiy emasligi tufayli yuzaga keladigan ikki tomonlama va bir tomonlama restitutsiyalar, noqonuniy bitimlar natijasida kelib chiqadigan moliyaviy va huquqiy masalalar ham ko'rib chiqiladi. Xalqaro tajriba bilan solishtirish asosida maqolada korrupsiyaga qarshi fuqarolik-huquqiy choralarining samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: korrupsiyaviy bitim, bitimning haqiqiy emasligi, Fuqarolik kodeksi, restitutsiya, huquqiy oqibatlar, korrupsiyaga qarshi kurash, huquqiy vorislik, fuqarolik-huquqiy mexanizmlar, xalqaro tajriba, noqonuniy bitimlar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I2Y2025N80>

Kirish. Korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy vositalari muammosiga bag'ishlangan ilmiy nashrlar sharhi shuni ko'rsatadiki, tobora ko'proq tadqiqotchilar ushbu sohada faqat jinoyat-huquqiy choralar yetarli emasligini tushunishga kelishmoqda[1]. Masalan, "islohotlarning deyarli butun davri davomida korrupsiyaga qarshi kurashish asosan jinoyat-huquqiy shakllar asosida amalga oshirildi. Ular yetarli emas deb aytish ortiqcha"[2]. Bu borada

korruptsiyaga qarshi kurashishning fuqarolik-huquqiy mexanizmini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, muammoning ayrim nazariy-metodologik jihatlariga, ayniqsa, korruptsiyaviy bitim, haqiqiy bo'lmagan bitim, haqiqiy bo'lmagan bitim va korruptsiyaviy bitimning haqiqiy emasligi huquqiy oqibatlariga to'xtalib o'tish lozim.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Fuqarolik kodeksining 113-moddasining birinchi qismiga muvofiq, bitim ushbu Kodeksda belgilangan asoslarga ko'ra sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi orqali (nizoli bitim) yoki bunday tan olinishdan qat'i nazar (o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitim) haqiqiy emas hisoblanadi. Shu tariqa, qonun chiqaruvchi haqiqiy bo'lmagan bitim tushunchasini uning ayrim turlari (nizoli bitim va o'z-o'zidan haqiqiy bitim)ni sanab o'tish va ularga xos xususiyatlarni bayon etish orqali belgilab beradi. Shu munosabat bilan "bitimning haqiqiy emasligi" tushunchasining doktrinaviy talqini alohida ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolik huquqiy adabiyotlarda bitimning haqiqiy emasligiga oid juda ko'p aniq ta'riflar keltirilgan. Masalan, bitimning haqiqiy emasligi, bu – bitim shaklida sodir etilgan harakatning yuridik fakt sifatiga ega emasligini, ya'ni uning ishtirokchilari kutgan fuqarolik-huquqiy oqibatlarni yuzaga keltira olmasligini anglatishi ta'kidlanadi[3]. Bitimning haqiqiy emasligi bu uning qonun talablarga mos kelmasligi bilan bog'liq nuqsoni hisoblanadi[4].

Bitimning haqiqiy emasligi mazkur bitimning nuqsoni ekanligini ko'rsatuvchi sifat bo'lib, u shu bilan birga ushbu nuqsonning natijasi sifatida qabul qilinadi[5]. Haqiqiy emaslik – bu shartnomani sodir etish vaqtida uni yaroqsiz holatga keltiradigan huquqiy nuqson bo'lib, uning qonunan huquqiy oqibatlarga sabab bo'lishini istisno qiladi[6].

Muhokama. Shuni ta'kidlash joizki, fuqarolik-huquqiy adabiyotlarda "bitimning haqiqiy emasligi" kategoriyasi tanqid ostiga olinadi va uni mutlaq tushuncha sifatida qarash noto'g'ri deb hisoblanadi. Ba'zi tadqiqotchilar "haqiqiy bo'lmagan bitim" atamasini ishlatishga qarshi chiqib, uni noto'g'ri deb bilishadi. Shu bilan birga, bir qator tadqiqotchilar faqat qonun talablariga mos ravishda sodir etilgan huquqiy harakatgina bitim deb hisoblanishi mumkin deb ta'kidlaydilar[7]. Ushbu fikrni qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi dalillar keltiriladi: "bitim deb faqat huquqiy harakatni hisoblash mumkin. Bitimni fuqarolik huquq va majburiyatlarining yuzaga kelishi, o'zgarishi yoki tugatilishi asosi sifatida qonunan belgilashni huquqiy harakatni sodir etishga ruxsat sifatida qarash mumkin va lozim. Qonunga boshqacha ma'no berish orqali davlat huquqiy harakatlarni sodir etish orqali fuqarolik huquq va majburiyatlarini yuzaga keltirish, o'zgartirish yoki tugatish imkoniyatini qo'llab-quvvatlashi tushuniladi. Qonun ma'lum fuqarolik-huquqiy oqibatlarni huquqbuzarlik sodir etilishi bilan bog'laydigan holatlarda ham bu holat huquqbuzarliklarni qo'llab-quvvatlaydi degani emas"[8]. "Haqiqiy bo'lmagan bitim" konstruksiyasida "bitim" tushunchasi uning asosiy elementlaridan biri (bitim – bu "huquqiy harakat")dan mahrum bo'ladi, degan fikr ham bildiriladi[9].

Ushbu yondashuvga qarshi ravishda bitimning huquqiyliги uning zaruriy belgisi emas, degan fikr mavjud[10]. Bunday yondashuv fuqarolik huquqida "haqiqiy bo'lmagan bitim" kategoriyasining mavjudligi bilan asoslanadi, chunki bu holatda haqiqiy bo'lmagan harakat sodir etilgan bo'lsa ham (masalan, qonuniylik va axloqqa xilof maqsadda tuzilgan bitim), qonun chiqaruvchi unga nisbatan "bitim" atamasini qo'llaydi.

Har bir keltirilgan fikr asosli deb topilishi mumkin. Bizning fikrimizcha, "haqiqiy bo'lmagan bitim" kategoriyasi mavjud bo'lishga haqli, chunki u fuqarolik-huquqiy munosabat ishtirokchilarining ushbu harakatining mohiyatini aniq ifoda etadi, u bitimning barcha tashqi

belgilariga ega. Noqonuniylik bu holatda bitim deb atalgan harakatning bir belgisi hisoblanadi, lekin uning mohiyatini aks ettirmaydi. Bunda quyidagi misolni keltirish mumkin: noqonuniy harakat, uning noqonuniyligiga qaramay, harakat bo'lishdan to'xtamaydi. Noqonuniylik – bu harakatning belgisi, lekin aniqlanadigan obyektning mohiyati emas. Shu munosabat bilan korrupsiya bilan bog'liq bitim, u haqiqiy emas bo'lishiga qaramay, bitim bo'lib qoladi va bu uning fuqarolik-huquqiy mohiyatini aks ettiradi. (Bunda “bitim” atamasining fuqarolik huquqidagi ahamiyatini ta'kidlash mumkin, chunki bu korrupsiya bilan bog'liq bitimni boshqa fuqarolik-huquqiy kategoriyalardan, masalan, vakillik yoki mulk huquqidan farqlash imkonini beradi). Shu bilan birga, u qo'shimcha belgisi – noqonuniylikka ega, bu belgini ham tasdiqlash lozim bo'ladi, va bu sud tomonidan belgilanishi kerak.

Yuqorida keltirilgan FKning 113-moddasining birinchi qismiga ko'ra, haqiqiy bo'lmagan bitimlar ikki turga bo'linadi: nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan. Nizoli bitimni haqiqiy emas deb tan olish talabi ushbu Kodeksda ko'rsatilgan shaxslar tomonidan berilishi mumkin (FKning 113-moddasi ikkinchi qismi). Hech qanday yuridik kuchga ega bo'lmagan bitim haqiqiy emasligi oqibatlarini qo'llash talabi esa har qanday manfaatdor shaxs tomonidan berilishi mumkin. Sud bunday oqibatlarni o'z tashabbusi bilan qo'llash huquqiga ega (FKning 113-moddasi uchinchi qismi).

Fuqarolik-huquqiy ilmiy tadqiqotlarda o'rinli ravishda ta'kidlanadiki, “haqiqiy bo'lmagan bitimlarni yaroqsiz (o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan) va nizoli bitim turlariga tasniflash asrlar davomida qaynoq nazariy munozaralarning predmeti bo'lib kelgan. XIX asrning oxiridayoq nemis sivilistikasining klassiklaridan biri G. Dernburg shunday xulosa qilgan edi: “Yaqinda rim huquqining ulug'vorligini isbotlaydigan yangi dalil sifatida yaroqsiz va nizoli bitimlarni keskin ajratilishi qayd etilgan edi. Biroq, bugungi kunda ko'pchilik bunday qarama-qarshilikning ichki huquqiy ahamiyatini inkor etadi”[11]. Masalan, I.B.Noviskiy fikricha, “yaroqsiz bitimlarini nizoli bitimlarga qarama-qarshi qo'yish prinsipial asosga ega emas: agar nizolilik amalga oshirilsa, bu bitimning “yaroqsizligi”ga olib keladi, shunda ham bitim bo'yicha nizolashilayotgan paytdan emas, balki umumiy qoidaga ko'ra, bitim tuzilgan paytdan, ya'ni orqaga qaytgan holda haqiqiy emaslik kuchga kiradi”[12].

Haqiqiy bo'lmagan bitimlarning tasnifi uchun boshqa asoslar ham taklif etilgan. Masalan, Q.A.Musayev haqiqiy bo'lmagan bitimlarni huquqqa zid bitimlar va xossalaridagi boshqa nuqsonlar bilan bog'liq haqiqiy bo'lmagan bitimlarga ajratishni taklif qilgan[13]. Bizningcha, bunday tasnif ham asoslidir va korrupsiyaviy bitimlarni o'rganishda qo'llanilishi mumkin, chunki aynan korrupsiyaviy bitimlar bunday haqiqiy bo'lmagan huquqqa zid bitimlarning yaqqol namunasi hisoblanadi. Ushbu tasnifdan an'anaviy tasnif bilan birga foydalanish korrupsiyaviy bitimlarning fuqarolik-huquqiy tabiatiga aniqlik kiritish imkonini beradi. Xususan, ularga bitimlarning tasnifi asosiga qarab turli tavsiflarni qo'llash mumkin – haqiqiy emaslik, yaroqsizlik, huquqqa xiloflik.

M.V. Krotov haqiqiy bo'lmagan bitimlarning maxsus tarkiblarini (mazmunida nuqsonlar, iroda nuqsonlari, subyektlar tarkibida nuqsonlar va shaklida nuqsonlar mavjud bitimlar) hamda umumiy tarkibni ajratishni taklif qiladi, bunga FKning 116-moddasida belgilangan norma va maxsus tarkiblar kiradi[14]. Haqiqiy bo'lmagan bitimlarning eng an'anaviy tasnifi esa ularni yaroqsiz va nizoli bitimlarga ajratish hisoblanadi, ular ba'zan “mutlaq haqiqiy bo'lmagan” va “nisbiy haqiqiy bo'lmagan” bitimlar deb ham ataladi 16. Hozirgi tadqiqot mavzusiga nisbatan alohida qiziqish haqiqiy bo'lmagan bitimlarning yaroqsizlik turiga tegishlidir. Bu korrupsiyaviy

bitimlar aynan yaroqsiz bitimlar kategoriyasiga kirishi bilan bog'liq, natijada ularga fuqarolik qonunchiligida yaroqsiz bitimlarga nisbatan nazarda tutilgan haqiqiy bo'lmagan bitimlarning oqibatlari tatbiq etiladi.

Yaroqsiz bitimning xususiyati shundaki, u tuzilgan paytdanoq huquq normasiga ko'ra haqiqiy emas hisoblanadi (*quae contra ius fiunt debent utique pro infectis haberi* – qonunga zid ravishda qilingan amallar haqiqiy emas, deb hisoblanishi lozim). Yaroqsiz bitimni bajarishga yo'l qo'yilmaydi. Har qanday manfaatdor shaxslar bitimning yaroqsizligini asos qilib ko'rsatish va uning haqiqiy emasligining oqibatlarini sud tartibida talab qilish huquqiga ega[15]. V.P.Shaxmatov ta'kidlaganidek, "yaroqsiz bitimning haqiqiy emasligi qonun tomonidan normativ imperativlash usuli bilan oldindan belgilab qo'yilgan"[16]. K.P.Pobedonossev qayd etganidek: "nima o'z-o'zdan yaroqsiz bo'lsa, u qachon ayon bo'lishidan qat'iy nazar, boshidanoq yaroqsizdir"[17].

Amaldagi qonunchilikka ko'ra korrupsiyaviy bitimlar qonunga yoki boshqa huquqiy hujjatlarga muvofiq kelmaydigan (FKning 116-moddasi) harakatlar sifatida yaroqsiz bitimlar kategoriyasiga kiradi. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda yaroqsiz bitimlarning bunday turlarini ifodalash uchun "antiijtimoiy bitimlar" termini ham ishlatiladi.

Bu termin korrupsiyaviy bitimlarni ta'riflash uchun juda mos keladi, chunki ular, haqiqatdan ham, yuqori darajadagi antiijtimoiylik bilan tavsiflanadi. Masalan, O.I. Xamazinaning fikricha, korrupsiya mavjud legal usullar va ijtimoiy jarayonlarini boshqarish mexanizmlarini buzadi hamda antiijtimoiy oqibatlarga olib keladi. Shu bilan birga, korrupsiyaviy munosabatlar ishtirokchilarining faoliyati huquqqa zid bo'lgani sababli, huquqning eng muhim xususiyatlari – uning rasmiy aniqligi, normativligi, davlat tomonidan kafolatlanganligi va tizimliliigi – yetarli darajada va izchil qo'llanilganda yozilmagan soya qoidalariga ishonchli qarshilik ko'rsatishga qodir. Bundan tashqari, korrupsiya jamiyat munosabatlarining eng muhim sohalari bo'lmish hokimiyat va mulkka buzg'unchi ta'sir qiladi. Korrupsiyaning jamiyat uchun xavfliligi va zararliligi aynan shunda namoyon bo'ladi[18]. I.S.Alakshina korrupsiyani ijtimoiy fenomen sifatida jamiyat maqsadlariga birgalikda erishish jarayonida yuzaga keladigan buzilishlar (disfunktsiyalar) sifatida ko'radi[19].

Endi korrupsiyaviy bitimning haqiqiy emasligining huquqiy oqibatlarini batafsil ko'rib chiqamiz. Bitimning haqiqiy emasligining huquqiy oqibatlari FKning 114-moddasida belgilangan. Ushbu moddaning birinchi qismiga ko'ra, haqiqiy emas bitim, uning haqiqiy emasligi bilan bog'liq bo'lganlaridan tashqari, huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarmaydi va tuzilgan paytdan haqiqiy emas hisoblanadi. Ushbu moddaning ikkinchi qismiga ko'ra, bitim haqiqiy emas bo'lsa, tomonlar bir-biriga bitim bo'yicha olgan barcha narsalarni qaytarishlari shart. Agar olgan narsalarni aslida qaytarish mumkin bo'lmasa (shu jumladan, mulkdan foydalanish, bajarilgan ishlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar bilan bog'liq hollarda), uning qiymati qonunda boshqa oqibatlar nazarda tutilmagan bo'lsa, pul bilan qoplanishi lozim.

Shunday qilib, umumiy qoidaga ko'ra, bitimning haqiqiy emasligining oqibati ikki tomonlama restitutsiyadir. Biroq, FKning 114-moddasida istisno ko'zda tutilgan – istisno tariqasida qonunda bitimning haqiqiy emasligining boshqa oqibatlari belgilangan bo'lsa, ikki tomonlama restitutsiya qo'llaniladi. Ko'rinadiki, korrupsiyaviy bitimlar aynan shu umumiy qoidadan istisnolarga kiradi va bu FKning 116-moddasida ko'rsatilgan tartibga muvofiq bitimning haqiqiy emasligi oqibatlariga tegishlidir. Bizning fikrimizcha, korrupsiyaviy bitimlar FKning 116-moddasi (qonunchilik talablariga muvofiq bo'lmagan bitimning haqiqiy emasligi)

ta'siriga tushadi. Xususan, 116-moddada bitimning haqiqiy emasligi bo'yicha boshqa oqibatlar belgilangan – bitim haqiqiy emas bo'lgani haqidagi umumiy qoidadagi kabi ikki tomonlama restitutsiya emas, balki bir tomonlama restitutsiya yoki restitutsiyaga yo'l qo'ymaslik ko'zda tutilgan.

Xususan, FKning 116-moddasi uchinchi qismiga ko'ra "korrupsiyaga, shu jumladan manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'yilgan holda tuzilgan bitim sud tartibida haqiqiy emas deb topiladi". Bunday bitimning oqibatlariga oid masalalar FKning 114-moddasi to'rtinchi qismida nazarda tutilgan bo'lib, unga ko'ra "korrupsiyaga yo'l qo'yilgan holda tuzilgan bitim haqiqiy emas deb topilgan taqdirda, bunday bitimni tuzish natijasida jismoniy va yuridik shaxslarga yetkazilgan zararning o'zni aybdor shaxslar tomonidan sud tartibida qoplanadi".

Ushbu modda qoidalariga ko'ra, jamiyat tartibi yoki axloq asoslariga zavqli zid maqsad bilan tuzilgan bitim haqiqiy emas hisoblanadi. Agar bitimda ikki tomonning ham qasdi bo'lgan bo'lsa – bitim har ikki tomon tomonidan bajarilgan hollarda – ular bitim bo'yicha olgan barcha narsa davlat manfaatiga undirilishi o'rinli bo'lishi ta'kidlash zarur. Bunda bitim faqat bir taraf tomonidan bajarilgan hollarda esa ikkinchi tomondan unga olingan barcha narsa va birinchi tomondan unga berilgan kompensatsiya davlat manfaatiga undiriladi. Agar bitimda faqat bir tomonning qasdi bo'lsa, unda uning bitim bo'yicha olgan barcha narsasi ikkinchi tomonga qaytarilishi kerak, ikkinchi tomon esa olingan barcha narsa yoki bajarilgani uchun unga tegishli bo'lgan kompensatsiya davlat manfaatiga undiriladi.

Qonunchilikda keltirilgan qoidalarida ko'zda tutilgan har bir ehtimoliy holatga nisbatan korrupsiyaviy bitimning haqiqiy emasligining huquqiy oqibatlarini ko'rib chiqamiz.

1. HAR IKKALA TOMONDA HAM QASD BO'LGAN KORRUPSIYAVIY BITIMNING HAQIQIY EMASLIGINING OQIBATLARI

Yuqorida aytilganidek, FKning 116-moddasining ikkinchi qismiga muvofiq, agar bitimda har ikki tomonning ham qasdi mavjud bo'lsa va bitim har ikki taraf tomonidan bajarilgan bo'lsa, ular bitim bo'yicha olgan barcha narsasi bir-biriga qaytariladi. Bu o'z navbatida, korrupsiyaviy bitimning haqiqiy emasligi samarasizligini ko'rsatadi. Chunki, mazkur bitim tuzgan shaxslar o'z-o'zidan jinoiy qilmishni sodir etgan hisoblanadi va ular tomonidan tuzilgan korrupsiyaviy bitim narsasi davlat foydasiga o'tkazilishi o'rinli ko'rinadi. Agar bitimni faqat bir tomon bajargan bo'lsa, ikkinchi tomondan u tomonga berilgan barcha narsa va birinchi tomondan unga tegishli kompensatsiya ham davlat daromadiga o'tkazilishini ham taklif qilish mumkin.

Shu tariqa, korrupsiyaviy bitimning bu holatdagi huquqiy oqibati restitutsiyaga yo'l qo'ymaslikdir (bitimning haqiqiy emasligi haqidagi umumiy qoidadan istisno, ya'ni unga ko'ra huquqiy oqibat ikki tomonlama restitutsiyadir).

Misol sifatida davlat ehtiyojlari uchun tovar yetkazib berishga oid shartnoma ko'rinishida tuzilgan korrupsiyaviy bitimni keltirish mumkin (masalan, kompyuterlar yetkazib berish). Farz qilaylik, yuridik shaxs – yetkazib beruvchi shartnomani pora berish natijasida olgan. Agar shartnoma bajarilgan bo'lsa (masalan, davlat organi uchun kompyuterlar yetkazib berilgan va ular uchun to'lov amalga oshirilgan bo'lsa), ushbu korrupsiyaviy bitim bo'yicha tomonlar tomonidan olingan barcha narsa– xususan, yetkazib beruvchi tomonidan kompyuterlarni yetkazib berish uchun olingan summa va shartnoma doirasida yetkazib berilgan kompyuterlarning o'zi ham davlat daromadiga undirilishini taklif etish o'rinlidir.

Nazarimizda, istisno sifatida, bitimning bir tarafi o'z tomonidan bitim adashish ta'sirida tuzilganini bildirgan holatlar bo'lishi mumkin, ya'ni korrupsiyaviy bitim tuzishga qasd faqat bir tomonda mavjud bo'lgan holat. Bunday holat quyida bayon qilinadi.

2. FAQAT BIR TOMONDA QASD BO'LGAN KORRUPSIYAVIY BITIMNING HAQIQIY EMASLIGINING OQIBATLARI

Umumiy jihatdan aytish mumkinki, agar bitimda qasd faqat bitimning bir tomonida mavjud bo'lsa, unda u tomon bitim bo'yicha olgan barcha narsani ikkinchi tomonga qaytarishi shart, ikkinchi tomon esa olgan narsasi yoki bajarilgan uchun unga tegishli bo'lgan kompensatsiya davlat daromadiga undirilishi xususiyda taklifni ilgari surish mumkin. Shu tariqa, korrupsiyaviy bitimning bu holatdagi huquqiy oqibati bir tomonlama restitutsiyadir (bu holat ham bitimning haqiqiy emasligi haqidagi umumiy qoidadan istisno bo'lib, unga ko'ra huquqiy oqibat ikki tomonlama restitutsiyadir).

Korrupsiyaviy bitimga nisbatan ushbu qoida quyidagi holatlarda qo'llanishi mumkin, deb hisoblaymiz: agar bir tomonning qasdi korrupsiyaviy bitim tuzishni o'z ichiga olgan bo'lsa, ikkinchi tomon esa ushbu bitimni adashish ta'sirida tuzgan bo'lsa. Biz bunday holatlarni batafsil ko'rib chiqmoqchimiz.

Birinchi qarashda, korrupsiyaviy bitimning tabiati shundan iboratki, unda ishtirok etuvchi har ikki tomon ham sodir etilayotgan noqonuniy harakat haqida to'liq xabardor bo'lib, bunga ongli ravishda rozi bo'ladi. Biroq, bizning fikrimizcha, amaliyotda shunday holatlar bo'lishi mumkinki, bitimda qasd faqat bir tomonda mavjud bo'ladi, ikkinchi tomon esa ushbu bitimni adashish ta'sirida tuzadi.

Quyidagi misollarni keltirib o'tamiz.

A) O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktorining 2023-yil 11-martdagi 54-sonli buyrug'iga ilova "Davlat fuqarolik xizmatchisi tomonidan xizmat safarlari, xalqaro va boshqa rasmiy tadbirlar munosabati bilan olinishi mumkin bo'lgan sovg'a qiymati, shuningdek uni tasarruf etish tartibi to'g'risida"gi nizomning 16-bandiga ko'ra "sovg'aning qiymati bazaviy hisoblash miqdorining 4 (to'rt) baravariga teng yoki undan ko'p bo'lmagan miqdorda ekanligi aniqlangan taqdirda, sovg'a davlat fuqarolik xizmatchisida qoldiriladi va u tomonidan o'z ixtiyoriga ko'ra tasarruf etiladi".

Quyidagi vaziyatni tasavvur qilaylik: pora beruvchi pora oluvchiga pora sifatida ma'lum bir buyumni (masalan, qimmatbaho shokolad qutisini) taqdim etadi, pora oluvchi esa buni sovg'a sifatida qabul qiladi va uni pora deb hisoblamaydi, natijada pora beruvchiga hech qanday xizmat ko'rsatish niyatiga ega bo'lmaydi. Shunday qilib, pora oluvchi korrupsiyaviy bitim tuzishga qasdga ega bo'ladi (eslatib o'tamiz, Jinoyat kodeksida pora miqdori bo'yicha hech qanday cheklovlar yo'q, shuning uchun uch ming rubldan kam bo'lgan sovg'a ham pora sifatida baholanishi mumkin). Shu bilan birga, boshqa tomon ushbu bitimni sovg'a shartnomasi sifatida tuzgan deb o'ylaydi (og'zaki shaklda). Demak, bunday holatda korrupsiyaviy bitim ushbu shaxs tomonidan adashish ta'sirida tuzilgan bo'ladi.

B) Ikkinchi ehtimoliy misol, bizning fikrimizcha, aksincha, pora oluvchi pora olishga qasdga ega bo'lgan, ammo pora beruvchi pora berishga qasdga ega bo'lmagan holatda sodir bo'lishi mumkin.

Misol sifatida, ma'lum bir davlat xizmatchisi rasman unga murojaat qilgan fuqaroga hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonini tezlashtirish uchun ma'lum miqdorda "qo'shimcha davlat boji" to'lashni taklif qiladi. Shu bilan birga, ushbu xizmatchi fuqaroga bunday to'lov

qonun bilan belgilangan qoida ekanini tasdiqlaydi. Natijada, fuqaro qonun doirasida harakat qilyapman, deb o'ylaydi va pora oluvchi talab qilgan summani to'laydi, ammo korrupsiyaviy bitim tuzishga qasdga ega bo'lmaydi, balki adashish ta'sirida harakat qiladi. Uning fikricha, u umuman hech qanday fuqarolik-huquqiy munosabatlarda ishtirok etmayapti va hech qanday bitim tuzmayapti, balki davlat xizmatlari ko'rsatish bo'yicha hujjatlarni rasmiylashtirishga oid ma'muriy-huquqiy munosabatlarga kirishyapti. Shu bilan birga, bunday holda korrupsiyalangan davlat xizmatchisi pora talab qilayotganini ongli ravishda anglaydi va korrupsiyaviy bitim tuzishga qasdga ega bo'ladi (hujjatlarni tezlashtirib rasmiylashtirish evaziga pul).

V) Yanglish ta'sirida bitim tuzishning uchinchi misoli sifatida quyidagini keltirish mumkin. Tasavvur qilaylik, davlat organi uchun ofis mebellarini yetkazib berish bo'yicha korrupsiyaviy bitim tuziladi. Mebellar yetkazib berish bo'yicha shartnoma yetkazib beruvchi tashkilot tomonidan tanlov komissiyasi a'zosiga pora berish orqali yutilgan. Biroq, shartnomani imzolagan davlat organining vakillari pora berish faktidan bexabar bo'lgan. Demak, davlat organi tomonidan korrupsiyaviy bitim (davlat ehtiyojlari uchun tovar yetkazib berish bo'yicha shartnoma) adashish ta'sirida tuzilgan, ya'ni korrupsiyaviy bitim tuzishga qasd yo'q bo'lgan.

Shunday qilib, keltirilgan misollarda FKning 116-moddasi uchinchi qismida nazarda tutilgan bitim haqiqiy emasligining oqibatlari yuzaga keladi. Demak, korrupsiyaviy bitim tuzishga qasdga ega bo'lgan shaxs tomonidan olingan barcha narsa boshqa tomonga qaytarilishi kerak. Masalan, ikkinchi misolimizda korrupsiyalashgan davlat xizmatchisi hech narsadan shubhalanmagan fuqarodan olgan pora summasini fuqaroga qaytarishi shart. Pora summasi davlat daromadiga undirilmaydi. Biz bu qoidani adashishga uchragan shaxsga nisbatan adolatli deb hisoblaymiz.

Shu bilan birga, o'sha modda qoidalariga muvofiq, bitim tuzishga qasd yo'q bo'lgan tomon tomonidan olingan barcha narsa yoki bajarilgan ishlar uchun unga tegishli bo'lgan kompensatsiya davlat daromadiga undirilishini taklif etamiz. Masalan, uchinchi misolimizda davlat ehtiyojlari uchun ofis mebellarini yetkazib berish bo'yicha shartnoma haqiqiy emasligining oqibatlari quyidagicha bo'ladi. Davlat organi tomonidan (bitim tuzishga qasdga ega bo'lmagan tomon sifatida) olingan barcha narsa ya'ni yetkazib berilgan mebellar davlat daromadiga undirilishi adolatli bo'lar edi. Biroq, yetkazib beruvchi tashkilot tomonidan (bitim tuzishga qasdga ega bo'lgan tomon sifatida) olingan barcha narsa boshqa tomonga qaytariladi. Natijada, davlat organi shartnomaga muvofiq ofis mebellarini xarid qilish uchun sarflagan barcha mablag'larini qaytaradi.

Natijalar. Shunday qilib, ushbu qoida korrupsiyaviy bitimda aybdor tomonga ham, aybsiz tomonga nisbatan ham adolatli, deb baholanadi.

Shuni ta'kidlash joizki, korrupsiyaviy bitimning haqiqiy emasligi oqibatlarini boshdan kechirish zarurati bunday bitimni tuzishga qasdga ega bo'lgan tomon uchun noxush oqibatlarni to'liq qamrab olmaydi. Ushbu shaxs jinoyatchi hisoblanadi va JKning 210-moddasi ("Pora olish") yoki 211-moddasi ("Pora berish") qoidalariga muvofiq, uning qasdi qaysi harakatni o'z ichiga olganiga qarab, jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Shu bilan birga, korrupsiyaviy bitimni tuzishga qasdga ega bo'lmagan va adashish ta'sirida bunday bitim tuzganligi natijasida zarar ko'rgan tomon jinoiy jarayon doirasida zararni qoplash to'g'risida fuqarolik da'vo ariza kiritish huquqiga ega.

Shu tariqa, korrupsiyaviy bitimlarni haqiqiy emas deb tan olishning fuqarolik-huquqiy mexanizmini qo'llash (ushbu bitimlarning huquqiy oqibatlari bilan birga) zamonaviy huquqshunoslikda korrupsiyaga faqat jinoyat-huquqiy yoki ma'muriy-huquqiy hodisa sifatida qarashga bo'lgan ma'lum bir cheklovlarni yengib o'tishga imkon beradi. Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi kurash usullari arsenalini yetarlicha samarali bo'lgan fuqarolik-huquqiy usullar bilan boyitadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Бочков С.О. Борьба с коррупцией: гражданско-правовые аспекты // Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. 2006. – № 3-4.
2. Психоматов Р.М. Правовые проблемы преодоления коррупции в государственном аппарате: дис. ...канд. юрид. наук. – М.: 2000. – 3 с.
3. Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник 3-е издание, переработанное и дополненное / под ред. Е.А.Суханова. – М.: Волтерс Клувер, 2008.
4. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism. I.B.Zokirov; Mas'ul muharrir: H.Rahmonqulov: Qayta ishlangan va to'ldirilgan beshinchi nashr. – Toshkent: TDYUI nashriyoti, 2009. – 216 b.
5. Мындра Д.И. Недействительность сделки и неправомерность действия (недействительность сделок с точки зрения классификации юридических фактов) // Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 2. – М.: Статут, – Екатеринбург: Институт частного права, 2002. – С. 427.
6. Musayev Q.A. Qonun hujjatlarining talablariga muvofiq bo'lmagan bitimning haqiqiy emasligi va uning oqibatlari: yurid. fan. fals. dok (PhD). dis. ... – Toshkent: 2023. – 12 b.
7. Rahmonqulov H. Bitimlar. – Toshkent: 2008. – 87 b.
8. Usmonova M.Y. Muomala layoqatidagi nuqsonlar oqibatida tuzilgan bitimni huquqiy tartibga solishni takomillashtirish: yurid. fan. fals. dok (PhD). dis. ... – Toshkent: 2022. – 11 b.
9. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общие положения. – М.: Статут, 1997. – 152 с.
10. Usmonova M.Y. Bitimlar haqiqiy emasligining oqibatlari // "Respublika yosh olimlar kengashi" NNTning Yangilanayotgan O'zbekiston yoshlari va innavatsion faoliyat: ikkinchi respublika tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari (2020-yil 2-sentyabr). III qism. –B.391-393.
11. Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник. 3-е издание, переработанное и дополненное / под ред. Е.А.Суханова. – М.: Волтерс Клувер, 2008.
12. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. – М.: 2004. – 70 с.
13. Мусаев Қ. Қонун ҳужжатлари талабларига мувофиқ бўлмаган битимнинг ҳақиқий эмаслиги // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. – № 11|2020. – С. 41-48.
14. Гражданское право: Том 1 / Под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: 2001. – С. 258-259.
15. Musayev Q. Bitimlar haqiqiy emasligining oqibatlari // "Demokratlashtirish va inson huquqlari" Ilmiy-ma'rifiy jurnali. – № 4 (88) 2020. – B. 61-64.
16. Шахматов В.П. Виды несоответствия сделок требованиям норм права // Антология уральской цивилистики. 1925-1989: Сборник статей. – М.: Статут, 2001. – С. 344.
17. Победоносцев К.П. Курс гражданского права: В трех томах. Том 3 / Под ред. В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2003. (Русское юридическое наследие). – С. 29.
18. Хамазина О.Е. Правовые средства противодействия коррупции: проблемы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов: 2008. – 3 с.

19. Алакшина И.С. Коррупция как элемент социальной действительности современного российского общества: дис. ... кан. философ. наук. – Краснодар: 2005. – 3 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).